

Strana, stranickost a ideologičnost poznání

FRANTIŠEK CHARVÁT

Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha

RENÉ ROHAN — KAREL RYCHTAŘÍK

Vojenský historický ústav, Praha

Dialektické chápání negace jako projevu kontinuity a diskontinuity s předcházejícím vývojem, poctivé úsilí racionálně analyzovat a překonat všechno negativní v teorii a praxi před lednem 1968 i po něm, obhájit a rozvinout všechny pozitivní aspekty rozvoje společenských věd v Československu, to vše je proces, do kterého dnes vstupují ti, kteří se vědomě hlásí k politice současného vedení strany.

Padesáté výročí založení Komunistické strany Československa je příležitostí k zamyslení nad touto problematikou. Zkušenosti nás přesvědčily, že mezi nejzávažnější otázky patří historické poslání komunistické strany při výstavbě a poznání socialistické společnosti a s tím spjatá otázka stranického, ideologického charakteru společenských věd.

Úloha strany v politické soustavě

Obecně platí, že komunistická strana rozvíjí společenskoteoretické poznání, na jeho základě zdůvodňuje cíle společenské aktivity a získává masy k organizované účasti na této aktivitě. Toto pojetí má svůj význam pro formulaci úlohy strany ve fungujícím politickém systému socialismu. Nemůžeme totiž přehlédnout, že politická soustava jako systém státních orgánů a společenských organizací má při vytyčování společenských cílů a jejich uskutečňování zvláštní funkci: sjednocovat dílčí a lokální hlediska, formulovat společná východiska a stanovit prostředky a sankce k zajištění realizace přijatých rozhodnutí. V určitém smyslu jsou tedy pro ni sociální důsledky ekonomických procesů, společenská diferenciace a její výraz v rozdílných zájmech danou veličinou, z níž vychází. Z toho vyplývá, že čím užší je kontakt politické soustavy se sociální skutečností, tím adekvátnější mohou být také prostředky (zákonné normy, sankce a organizační formy), jimiž je společnost organizována. Tím úžeji jsou tyto prostředky také spjaty se zvláštností přítomné situace, což umož-

ňuje politické soustavě plnit jeden z jejích hlavních úkolů: adaptovat různé sociální skupiny k normám nutným pro fungování socialistického výrobního způsobu, působit na vytváření potřebných vzorů chování a na internalizaci hodnotových systémů, které upevňují danou společnost. To vše je obsaženo v pojmu politické nadstavby, který plně platí i pro socialistickou společnost.

Chápeme-li socialistickou společnost jako dynamický systém, který neustále překonává svá časově omezená určení a předpokládá stále vlastní přeměny i schopnosti je podchycovat, ovlivňovat a řídit, vystupuje objektivně potřeba sociální síly (organizace) schopné tyto změny předjímat a v tomto smyslu překračovat adaptivní úkol politické soustavy. Jako taková síla se v naší společnosti historicky konstituovala komunistická strana, jejímž úkolem je postihovat z pozice obecného zájmu dělnické třídy příští pohyb společnosti v komplexu všech jeho stránek, analyzovat procesy spjaté s výrobním způsobem jako východisko sociálních změn a na tyto změny z hlediska své politické linie prakticky působit. Tento souhrnný úkol můžeme vyjádřit jako:

- a) požadavek stálého *poznávání* zákonitosti společenského pohybu včetně jeho kvalitativních, diskontinuálních proměn (s vyústěním v program strany);
- b) požadavek stálého *vedení*, tj. ovlivňování a kontroly funkčnosti jednotlivých společenských aparátů a institucionálních systémů, které tento pohyb organizují (z hlediska politických důsledků jejich činnosti);
- c) požadavek znalosti názorů a zájmů sociálních skupin a schopnosti tyto zájmy přímo i zprostředkovaně *formovat* (ideologické a organizační působení).

Jde tedy o požadavky vyžadující sjednocení vědeckého poznání s praktickou politickou činností a organizovaným vedením sociálních skupin. V komunistické straně

se vytvořily určité nezbytné předpoklady pro plnění těchto úkolů — její členové se sjednocují na základě značného stupně společenské uvědomělosti a organizovanosti, existuje a posiluje se pevná organizační struktura i spjatost strany se základními oblastmi společenského života prostřednictvím základních stranických organizací. Využit všech těchto činitelů vyžaduje zdůraznit ty momenty, které podmiňují celkový proces vedoucí úlohy strany: vytvořit trvalé sepětí marxisticko-leninského teoretického poznání s praktickou zkušeností mas a vnitrostranického demokratického ukázněným a aktivním plněním přijatých závěrů. Bylo tedy naprosto logické, že konsolidační politický proces musel začít obnovou odpovídajících vnitrostranických kvalit, odstraněním prvků, které stranu zbavovaly její schopnosti leninsky hodnotit sociální pohyb a uvědoměle na něj působit.

Při upevňování a rozvíjení vedoucí úlohy strany se ukazují jako mimořádně důležité tyto základní vazby:

a) Sepětí strany s profesionální vědou jako vztah zajišťující trvalé poznávání jednotlivých stránek společenské skutečnosti. Strana je v tomto vztahu nejen objednavatelem speciálních studií, ale především činitelem, který na podkladě své komplexní sociálně politické linie orientuje samu činnost vědeckých institucí k otázkám, které objektivně pro zkoumání dozrály. V tomto konkrétním vztahu se realizuje i vstup ideologického momentu do vědeckého poznání jako objektivní složka vyplývající z kontaktu vědy se sociální praxí.

b) Informační sepětí jednotlivých článků stranické struktury tvořících systém, který přenáší poznatky o fungování hospodářského a státního aparátu i o názorech, požadavcích a postojích sociálních skupin a stanoviscích komunistů do vedoucích orgánů a jejich řídicích směrnic do celé strany. Zde jde o překonání autonomistických a v podstatě anarchizujících tendencí na bázi demokratického centralismu jako základního principu stranického života.

c) Systém rozhodování stranických orgánů na jednotlivých stupních stranické výstavby. Tento systém musí vycházet z koncepce společenského pohybu přijatého celou stranou, musí však brát v úvahu i zvláštní podmínky politické práce v jed-

notlivých oblastech. Podstatná je zde kontinuita usnesení a rozhodnutí, která je současně prověřována jejich praktickou realizací.

d) Zajištění přenosu stranické koncepce a politických závěrů do společenských orgánů a organizací. Základním nositelem tohoto přenosu jsou komunisté pracující v těchto orgánech, přičemž jejich stranické vedení a metody jejich práce v mimostranických institucích jsou rozhodující jak pro zpětnou informaci strany, tak pro objektivnost stranické řídicí informace.

Z řečeného vyplývá, že strana je součástí politické soustavy, přesahuje však výrazně do dalších oblastí jako organizující a integrující činitel společenského pohybu. Nezbytně proto také její funkce pokračuje adaptační úkoly, které jsou pro politickou soustavu určující. Ve stranické práci se například musí daleko výrazněji odrážet nové momenty ve vztazích mezi pracovními kolektivy, ve vztazích mezi dělníky a technickou inteligencí i jinými sociálními skupinami. K těmto vztahům musí stranické organizace a orgány přistupovat z hlediska třídního obsahu sociálních přeměn, předjímat sociální efekt příštího vývoje i očekávané převraty v oblasti myšlení a společenského vědomí. To ovšem současně znamená nezbytnost stálé stranické kritiky zaostávajících institucionálních struktur i zaostávajících představ a nálad v různých vrstvách socialistické společnosti. Strana je nadále v socialistické společnosti revoluční a kritickou silou.

Významným faktorem tohoto působení je analýza vztahů mezi politicky aktivními společenskými organizacemi, vyjadřujícími třídní a skupinové zájmy, nekomunistickými politickými stranami a mezi orgány státní moci. V těchto vztazích se vyjevuje konkrétní stav politické struktury, který musí stranická politika nejen respektovat, ale i podstatně ovlivňovat. Strana hraje vedoucí roli v politické soustavě právě svou znalostí kontinuity politického vývoje, znalostí objektivního pohybu společnosti i dynamiky politické struktury a otevírá nové cesty, formy a prostředky pro její fungování. K tomu přispívá zejména tím, že stanoví stále náročnější kritéria pro hodnocení práce státních a společenských orgánů i pro výkon základních funkcí. Zásady její *kádrové*

práce jsou v mnoha směrech určující pro politický sjednocení a efektivní výkon společenských funkcí.

Politickou soustavu je tedy možno chápat jako relativně samostatný a diferencovaný systém, jehož různé složky mají svou organizační a funkční samostatnost a odpovědnost. Strana, formulující celkovou politickou linii a odpovídající za její vědeckou podloženost i za její reálné splnění, se opírá o řídicí a kontrolní vazby, jimiž vstupuje do společenských vztahů, o organizovanou masu společnosti a o politické a ideologické prostředky svého vlivu na společnost. Základním faktorem vedoucí úlohy strany v politické soustavě je tak její trvalá, obnovující se autorita v celé společnosti. *Strana je poznávacím a programujícím činitelem politické soustavy a současně organizátorskou silou sjednocování lidí ke kontrole společenských orgánů i k rozvíjení politické iniciativy.*

Společenská role strany a její revoluční podstata

Společnost je prostředím, jež neustále vyvolává podněty, které strana jako relativně samostatný systém musí zpracovat. Způsob, jakým je zpracovává, je přitom určen její vnitřní strukturou a systémem vazeb, které zajišťují její autentičnost (identitu) i uskutečňování účelu, který sleduje. Výsledky tohoto zpracování, promítnuté do politických rozhodnutí a do způsobů jejich realizace, zpětně ovlivňují prostředí a modifikují fungování společenské struktury, cílový pohyb společnosti. Strana jako relativně samostatný systém totiž svou činností posiluje (nebo zeslabuje) reálné společenské procesy podle toho, zda jsou z hlediska stranické koncepce účelné pro další společenský vývoj. Hraje tedy ve společenské struktuře roli regulátoru významných společenských procesů. Stranická koncepce společenského vývoje (zejména program strany) tvoří zde souhrn kritérií, jimiž se hodnotí funkčnost či disfunkčnost sociálních opatření, jevů, procesů i institucionálních aparátů. V tomto smyslu je *cílovost, účelnost vestavěna do společenského systému socialismu právě vedoucí úlohou strany.* Zde ovšem strana překračuje funkci regulátoru, protože je nositelem celkového společenského programu.

Protože i socialistická společnost plodí procesy a výsledky z hlediska cíle neočekávané a řada sociálních procesů se uskutečňuje v relativně samostatných časových souvislostech a systémových vztazích, uskutečňuje i strana svou vedoucí úlohu v různé míře přímé či nepřímé regulace. Z toho vyplývá dvojí kritérium:

a) Chápání společenských procesů (zejména výrobně technického, ekonomického a procesu kulturní tvorby) v jejich souvislosti, tj. jejich *výsledného sociálního efektu* vzhledem k souhrnnému celospolečenskému programu. Strana nejen hodnotí tento efekt, ale zasahuje i do struktury vztahů a institucionálních vazeb, pokud jsou disfunkční, tj. vystupuje jako organizující činitel ve společnosti.

b) Právě celkový sociální efekt, především oblast vzájemných vztahů tříd a sociálních skupin a celospolečenská formulace těchto vztahů i sociálních zájmů, tj. *oblast politiky*, je místem, kde se kříží podstatné důsledky ekonomických, kulturních a ideologických procesů a kde zřetelně vystupuje též *konkrétní člověk ve svém vztahu ke společnosti.* Zejména v oblasti politiky vystupuje strana jako řídicí složka.

Z toho lze vyvodit, že strana jako tvůrce společenského programu a politické aktivizace mas je funkčně zároveň tvůrcem hospodářské, kulturní, kádrové, vojenské atd. *politiky*, v níž se specifikuje stranická interpretace objektivních procesů a hodnocení, jejich řídicích aparátů vzhledem k cíli společenského pohybu.

Realizace těchto funkcí ovšem závisí — jak řečeno — na tom, nakolik sama stranická struktura zpracovává vnější podněty, přetváří je v politická rozhodnutí a sama se pod jejich vlivem vyvíjí, tj. „učí se“. Tady vystupuje do popředí otázka samé revoluční identity strany, tj. vyhraněnosti, specifičnosti „stranického“ vůči „společenskému“, stabilitě strany jako systému, který jen jako vymezený celek může dosahovat svého cíle, účelu. Tady právě strana přesahuje svůj národní rámec, neboť je nejen produktem národních podmínek, ale i mezinárodního třídního boje, specificky národně vyjádřenou, ale obecně, principiálně určenou politickou sociální organizací. V důsledku tohoto sepectí je každá komunistická strana schopna postihnout skutečnosti, které jsou v národních podmínkách obsaženy třeba jen v zá-

rodku a reagovat na ně na základě zobecněných poznatků celého hnutí (např. projevy boje socialismu s imperialismem). Internacionální faktor je tedy jedním ze stabilizačních momentů ve vývoji strany. Druhým stabilizačním momentem specifického stranického systému je ideologický (tj. opět obecně) podložený souhrn programových cílů a organizačních vazeb, který nabyl závazné institucionální podoby (zde můžeme připomenout Leninovo vymezení základů stranickosti jako určitého programu, taktických pravidel a organizačních vztahů).

Z řečeného vyplývá, že v globálním konfliktu dvou soustav směřuje snaha rozložit soustavu socialistických států především proti těmto dvěma faktorům stability komunistických stran. Na vlastních zkušenostech jsme se mohli přesvědčit, jak ztráta jasných kontur toho, co je a není stranickou ideologií, vedla k rozkladu i organizačních vazeb, neboť jakoukoli poloanarchistickou a liberální argumentaci vydávanou za „moderní“ marxismus bylo možné zdůvodnit porušování stanov strany. Ztráta internacionálního spojení s ostatními stranami socialistických zemí pak vytvořila zcela nepřehlednou situaci pokud jde o priority, které strana ve své politice sleduje. Snadno potom místo základních třídně politických hledisek mohla i do vystupování komunistů pronikat abstraktní maloburžoazní stanoviska. Když potom tlak protikomunistických sil natolik zesílil, že v některých úsecích společenského života došlo skoro k úplnému popření internacionálních komunistických měřítek, bylo možné hovořit již o ztrátě kvality strany. Jestliže bylo nutno rychlými a mimořádnými opatřeními obnovit identitu strany jako předvoje dělnické třídy, pak cílem těchto opatření bylo právě vytvořit podmínky pro organizované fungování strany v její kvalitě vedoucí síly společnosti. Obnovení marxisticko-leninského charakteru umožnilo straně obnovit plnou realizaci této své objektivní společenské funkce. Ve své padesátileté historii prošla právě Komunistická strana Československa různými etapami boje o nabytí a udržení bolševického, leninského charakteru. Rozhodující byla etapa boje proti oportunistické pasivitě, která umožnila definitivně překonat přežitky sociálně demokratické minulosti v ideologii, taktice i organizaci

a v nové kvalitě zachovat masový charakter strany. Obdobným zápasem prošla strana i v nedávném období a dnes, kdy její řady jsou znovu spojeny společným marxisticko-leninským pojetím společenského vývoje, stojí před ní úkol sjednotit všechny socialistické síly k aktivní společenské činnosti. Předpoklady pro to jsou vytvořeny jak ve výsledcích socialistické výstavby, tak v cílevědomé stranické linii, poučené ze zkušenosti minulých let.

Sociologie a ideologie

Skutečnost, že stranu posuzujeme jako poznávacího, programujícího a politicky organizujícího činitele, nelze dnes v sociologii nespojovat s Varnou 1970, která v různých přístupech a rovinách vyzdvihla postulát významu sociologie pro spoluvytváření, řízení a programování sociálních procesů.

Svět sociologických teorií, který se představil ve Varně, byl demonstrací rozporných ideově politických koncepcí. V kulóarech, ale i za řečnickými stoly VII. kongresu, stejně jako na předcházejících setkáních delegátů Mezinárodní sociologické asociace, jsme se setkávali s názorem, který měl někdy provokační podtext, jindy byl myšlen zcela vážně: „Zbavme se ideologických postulátů a ve vědě se domluvíme...“

Nereálnost tohoto požadavku je zřejmá, nicméně svědčí o narůstajícím významu idejí a ideologie a také o neschopnosti některých sociologů řešit vztah mezi ideologií a sociologií.

Peripetie ideologických zápasů nabývají dnes i pro každého jednotlivce obrovského významu. Na tomto faktu nic nemění skutečnost, že se čas od času objevuje teoretická produkce, jejíž autoři považují souvztažnost mezi sociologií a ideologií za čistě negativní veličinu, kterou připouštějí s výhradami, nebo odmítají vůbec.

Konečně, „zánik ideologie“, „konec epochy ideologie“ byl už nejednou předpovídan.

Opakují se jen stará proroctví o konci ideologické éry a mýty o „osvobození se od hodnot“. Tak např. v roce 1955 obhacuje přední francouzský filosof a sociolog Raymond Aron publicistiku společenských věd prací, která v názvu nese atraktivní otázku: „Konec epochy ideologie?“ (Fin de l'age ideologique?). [1]

Velice přesně tuto stať charakterizuje polský sociolog J. J. Wiatr, když ukazuje, že to je ideologicky nejangažovanější práce padesátých let. [2]

V sarkastické poznámce se o „konci ideologie“ vyslovuje i nám blízký Wright Mills: „Konec ideologie je také ideologií — ideologií konce, konce zpětného odrazu politiky jako společenského faktu.“ Jde v podstatě o „zřeknutí se snah vypracovat přesnou politickou filosofii“. [3]

Aronovi, stejně jako jiným prorokům předpovídajícím „konec ideologie“, nikdy nešlo o zřeknutí se jakékoli ideologie. Konec ideologické éry je vždycky chápán jako konec, zánik ideologického působení marxismu.

Společenský život je v podstatě praktický. Devaluje mýty, překonává mystéria i falešná proroctví. Jak píše K. Marx v jedné ze svých *Tezí o Feuerbachovi* — „otázka, zda lidské myšlení se dobírá předmětné pravdivosti, není otázkou teorie, nýbrž otázkou praktickou...“ [4]

Dnes už nejen marxisté, ale i různé levicově orientovaní sociologové kapitalistického světa, hájí tezi o nevyhnutelnosti vzájemného vztahu mezi ideologií a sociologií.

Proces sociologického poznání je ideologií ovlivňován vždy. Nejen sociologické teorie různého stupně obecnosti, ale i každé sociologické šetření přijímá určité ideologické postuláty. V hodnoticích soudech se setkáváme s ideologickými aspekty nejen a) při výběru problematiky a ve formulaci úkolu před zahájením výzkumu, ale zvláště b) při interpretaci a vyhodnocení získaných empirických materiálů a někdy i c) v procesu terénního sběru informací. (Např. ideologické vlivy působící prostřednictvím tazatelů mohou podstatně ovlivnit průběh šetření). Širší politické souvislosti jsou pak určující determinantou v rozhodování o tom, jaké bude d) využití výsledků sociologického šetření.

Sociologie nikdy nebyla a ani nemůže být ideologicky neutrální. Složitost a aktuálnost problematiky vzájemného vztahu sociologie a ideologie je podle F. V. Konstantinova podmíněna dvěma skutečnostmi:

a) specifickou zvláštností samotného předmětu výzkumu, jímž jsou sociální vztahy;

b) metodologickými a světonázorovými hledisky, která ovlivňují a určují volbu přístupu ke zkoumanému materiálu, ke způsobu syntézy atd. [5]

Každý serióznější teoretik dnes uznává spojení sociologie s ideologií. Jde však o chápání tohoto vztahu a to do značné míry závisí od odpovědi na otázku, co je to ideologie a o jakou ideologii jde.

Gordický uzel problematiky nespočívá totiž ani tak v otázce vztahu sociologie a ideologie jako spíše v chápání boje dvou protikladných ideologií naší epochy — na jedné straně vědecké, socialistické ideologie a na druhé straně ideologie buržoazní, spjaté s kapitalistickou společností. Tím samozřejmě není řečeno, že v kapitalistické společnosti nežijí a nepracují takoví sociologové, kteří se upřímně snaží překonat ideologické vlivy zkreslující obraz sociálního bytí. Jejich čestné úsilí je nám sympatické a blízké.

Materialistické chápání dějin odhaluje obecné podmínky duševní tvorby vůbec.

Proces reprodukce materiálního života společnosti a společenská praxe se odrážejí v různých formách společenského vědomí v podobě pohnutek, motivů, zájmů, cílů apod. a postupně se utvářejí do určitých ideologických forem.

Ideologie tedy nevzniká odděleně a samostatně mimo formy duševního poznání člověka, ale prostřednictvím různých forem společenského vědomí jako určitý výsledek, jako resumé jejich sociálního obsahu.

Blízkost a spojení ideologie s formami společenského vědomí nelze zaměňovat za totožnost. Ideologie představuje velice komplikovanou a mnohonásobně zprostředkovanou formu duševní činnosti.

Meritum sporu o podstatě ideologie je však někde jinde. „Spory o podstatě ideologie začínají tehdy, když si lidé začínají uvědomovat, že v sociálně nejednotné třídní společnosti jakékoli motivy ideálního rádu — právní, estetické, etické — nehovoře už vůbec o politice a stimulech k práci, vždy odrážejí v té či oné podobě určité zájmy té které společenské třídy, přičemž se jedná o zájmy základní a podstatné.“ [6]

Když V. I. Lenin zkoumá ideologii jako myšlenkový odraz zájmů různých společenských tříd a sociálních skupin, nikdy neopomene zdůraznit, že je třeba velmi přesně rozlišovat vědeckou a nevědeckou

ideologii, existující jako převrácený a zkreslený odraz skutečnosti.

Jestliže však každá ideologie odráží zájmy, cíle a snahy tříd a sociálních skupin, je pak na místě otázka vědecké objektivnosti a pravdivosti. Nevede náš třídní pohled na ideologii také k překrucování skutečnosti?

V souvislosti s touto otázkou bývá západními sociology často citován K. Mannheim, který je jedním z těch, kdo se pokusili rozebrat marxistickou sociologii a podrobit ji kritice. [7] Mannheim dochází k závěru, že spojení sociologie s třídními zájmy vylučuje možnost objektivního, nezaujatého vztahu ke společnosti. Pro Mannheim, stejně jako pro řadu jiných, je ideologie vždy mylným vědomím, protože v ní nachází svůj výraz zaujatost třídního subjektu.

V životě společnosti však existují skutečnosti, které nezmizí ani se ve své podstatě nezmění tím, že je někdo odmítne brát, třeba i dlouhou dobu, na vědomí.

Každá společenská třída si prostřednictvím svých ideologů vytváří vlastní, historicky podmíněnou ideologii. Její vývoj je sociálně podmíněn (podobně jako rozvoj sociologického poznání) a nachází se vždycky v určité vzdálenosti od objektivní pravdy.

Ani tuto skutečnost nelze přehlížet, nechceme-li se dostat k tomu, že ideologické koncepce budou posuzovány jako černo-bílá mozaika pravd a lží.

Jde však o to, že právě historická úloha dělnické třídy objektivně sjednocuje její zájem s potřebou maximálně pravdivého a kritického poznání. V tom je podstatná odlišnost vědecké ideologie marxismu-leninismu od ideologií buržoazních.

O ideologii nelze hovořit jen jako o nějakém teoretickém abstraktu. Ideologie má svůj zcela konkrétní obsah a vyústění. Existují ideologie, které zdůvodňují výpravu amerických jednotek za obyvateli kambodžských a vietnamských vesnic, známe teoretické systémy, jež ospravedlňují fašismus a rasová barbarství. Existuje však také humanistická ideologie, ideologie odmítající vykořisťování člověka člověkem, kofistnické systémy v koloniích, ideologie, která přijímá poslání vpravdě prometheovské.

Je přirozené, že v situacích, kdy určité společenské třídy mají zájem na uskuteč-

ňování pokrokových idejí a jiné třídy realizaci tohoto zájmu naopak brzdí, dochází nezbytně i k rozporným hodnocením skutečnosti. Pod vlivem rozdílných a diferencovaných zájmů vznikají rozdílné a diferencované ideologie a rozdílná a diferencovaná hodnocení skutečnosti.

Ideologie se tak postupně stává teoreticky rozpracovaným systémem názorů, které vyjadřují zájmy, cíle a úkoly velkých sociálních skupin.

Marxismus rozbíjí iluze a mýty o ideologické neutralitě. Představuje spojení vědy se sociální praxí, spojení a sjednocení vědy se základními zájmy utiskované třídy.

„Zvláštnost marxistické teorie spočívá v tom, že v sobě spojuje kvality ideologie a vědy a ve své podstatě představuje vědu plnicí poznávací a ideologické funkce.

Marxismus překonává předchozí rozštěpení ideologického a poznávacího procesu tím, že odmítá iluzorní ideologii a vědě přisuzuje ideologickou funkci.“ [8]

To je přístup, který umožňuje diskusi o vědecké a nevědecké ideologii. Měl by být i v marxistické sociologii doveden k důslednému spojení ideologického a poznávacího procesu.

Marxistická sociologie v sobě spojuje kvality, které vznikají překonáním rozštěpení ideologického a poznávacího procesu. Těžko lze přičíst náhodě, že tato skutečnost „přehlédly“ a opomenuly snad všechny práce, které byly zaměřeny na analýzu funkcí sociologie v naší společnosti.

Problematika spojení poznávací a ideologické funkce se u nás stala otázkou tak říkajíc delikátní.

Revizionistické tendence v československé sociologii mají svůj zdroj v přehlížení a ignorování ideologické funkce a v pokusech vyhnout se v sociologickém poznání hodnotícím soudům. Příčiny můžeme hledat v oslabení a někdy i ve ztrátě třídních pozic, v plochem empirismu a v nekritickém vztahu k nemarxistickým koncepcím.

Leninský dialog s buržoazními teoretiky, který předpokládá principiální kritiku, byl často nahrazen neprincipiálními ústupky z pozic marxismu.

Požadavek „osvobození sociologie od hodnotících soudů“, a zejména pak od hodnot ideologických, není ani dnes zdaleka akademickou otázkou.

Weberovský požadavek „osvobození sociologických výzkumů od ideologických hodnot“, zaměření se na „ideologickou neutralitu“ je stále neudržitelnější. Hledisko praxe se stává, tak jak předpokládal V. I. Lenin, základním hlediskem teorie poznání, „vylučuje nekonečnou řadu výmyslů profesorské scholastiky.“ [9]

Hledisko praxe dnes více než kdykoli jindy odsunuje weberovské koncepty „osvobození se od hodnot“ do fascikul, ve kterých jsou skladovány záznamy akademických diskusí.

Faktem však zůstává, že v sociologii byly vyvolány v život teoretické proudy „sociologie zbavené hodnot“ (Weber), „iluzornosti a lživosti jakékoli ideologie“ (Mannheim). Nelze je podceňovat. Jsou hluboce zakořeněny ve vysokoškolské výuce a sociologických učebnicích v USA a v západní Evropě a mají své nositele a konkrétní projevy i u nás.

Okřídlené weberovské heslo „osvobození se od hodnotících soudů“, „od ideologických hodnot“, není ničím jiným, než ideologickou hodnotou zvláštního druhu.

Analýza třídní společnosti je u těch, kteří se hlásí k marxismu, spojena s pochopením toho, které třídní subjekty a jaké historické tendence uskutečňují a které třídní subjekty a jak realizaci historických tendencí brání.

Ten kdo nechce, nebo není schopen analyzovat tendence zápasu společnosti a třídní zájmy, jež jsou v jejich pozadí, nutně se chytě nechtě dostává na pozici apologeta daného. Nezachrání ho žádná šosácká netečnost ani intelektuální indifferencence.

Aspekt hodnocení vstupuje do společenských věd vždy, vstupuje tedy i do sociologického vědění a poznání. Děje se tak na základě premis par excellence filosofických.

Společenské vědy rozvíjejí myšlenkové dědictví předchůdců, musí však být s to je podstatně přetvořit v situaci, kdy sociální praxe přináší nová fakta a souvislosti. Tato praxe je nadále praxí sociálních tříd a žádná společenská věda k nim nemůže být obsahově neutrální. A nejen to. Žádná vědní disciplína nepůsobí v prázdném prostoru, její pohyb má vždy společenský obsah. Má-li si uchovat schopnost být prostředkem společenské expertizy a nástrojem změn socialistické společnosti, pak musí být na úrovni nejen ve svém meri-

torním obsahu, ale i vědomě stát na straně zájmů dělnické třídy.

„Podle Lenina není sociologie jako vědy o společnosti bez teorie tříd a třídního boje. Proto marxistická sociologie není jenom objektivním, abstraktním a formálním zkoumáním společenských procesů, ale také organickou součástí společenské a politické praxe a »prvkem třídního boje«.“ [10]

Ve společenských vědách je objektivní pravda nerozlučně spojena s třídním, stranickým zájmem.

V marxismu přesně odlišujeme objektivismus a objektivnost. Zatímco objektivismus je pouhým zdáním objektivnosti a nezaujatosti, skutečná objektivnost ve společenských vědách není v žádném případě protipólem stranickosti.

Lenin tuto skutečnost vyjádřil při rozboru tzv. objektivismu v polemice se Strumem, když napsal:

„Objektivistů tvrdí, že daný dějinný proces je nevyhnutelný, materialista přesně konstatuje danou společensko-ekonomickou formaci a antagonistické poměry, které plodí. Objektivistů, když dokazuje nutnost četných faktů, se vždycky vystavuje nebezpečí, že se sesmekne k názoru zastávce těchto faktů; materialista odhaluje třídní rozpory a tím definuje svůj názor. Objektivistů mluví o „nepřekonatelných dějinných tendencích“, materialista mluví o té třídě, která „řídí“ daný ekonomický řád a vytváří tak určité formy odporu druhých tříd. To znamená, že materialista je ve svém objektivismu důležitější, hlubší a zásadnější než objektivistů. Neomezuje se na tvrzení, že proces je nevyhnutelný, nýbrž vysvětluje, jaká společensko-ekonomická formace dává obsah tomuto procesu, jaká třída určuje tuto nevyhnutelnost. V daném případě by se například materialista neuspokojil konstatováním „nepřekonatelných dějinných tendencí“, nýbrž by poukázal na existenci tříd, které určují obsah daných řádů a vylučují jinou možnost východiska mimo vystoupení výrobců samých. Naproti tomu lze říci, že materialista v sobě zahrnuje myšlenku stranickosti a vyžaduje, aby člověk při hodnocení událostí přímo a otevřeně zastával názor určité společenské skupiny.“ [11]

Požadavek přímo a otevřeně zastávat názor určité společenské skupiny, třídy nebyl pro komunisty nikdy proklamovaným

manifestem. Byl a je bojem za pravdu revolučního proletariátu, v jehož zájmu se spojují zájmy společenského progresu. Dělnická třída se nemůže osvobodit, aniž zruší jakékoli vykořisťování a třídní útlak.

Je zvláštností společenského a dějinného postavení dělnické třídy, že její obecné třídní zájmy jsou totožné se zájmy pokroku společnosti vcelku.

Základním posláním dělnické třídy je zrušit nejen vlastní třídu, ale zrušit třídy vůbec, stmelit lidstvo v celek a naplnit odvěký zápas člověka s přírodou energií, kterou lidstvo vyčerpává v třídní dichotomii.

Do elementární abecedy analýzy společenského pohybu patří poznání, že základní poslání dělnické třídy nelze naplnit bez existence politické organizace zvláštních kvalit.

Takovou organizací je komunistická strana.

Historické poslání komunistické strany vyplývá z historického poslání dělnické třídy.

Literatura

- [1] Aron R., *Fin de l'age ideologique*, Sborník v redakci T. W. Adorna a W. Dirkse, Sociologica, Frankfurt am Main 1955, s. 219—233.
- [2] Mills C. W., *The Causes of World War Three*, N. Y. 1960, s. 147.
- [3] Wiatr J. J., *Zánik ideologie?*, VPL Bratislava 1968.
- [4] Marx K., *Teze o Feurbachovi*, Marx K., Engels B., Vybrané spisy II, Praha Svoboda 1950, s. 420.
- [5] Konstantinov F. B., *Sociologija i ideologija*, Sborník, Moskva, Nauka 1969, s. 10.
- [6] Konstantinov F. B., citované dílo, s. 3—19.
- [7] Mannheim K., *Essays on the Sociology of Culture*, Londýn 1956.
- [8] Kelle B. Z., *Poznatelnyje i ideologičeskije funkcii sociologii*, citovaný sborník Sociologia i ideologia, s. 25.
- [9] Lenin V. I., *Materialismus a empiriokriticismus*, Spisy 14, Praha, Svoboda 1957, s. 147.
- [10] Širácký A., *Lenin a revoluční teória spoločnosti*, NM 12/1969, s. 1492—1506.
- [11] Lenin V. I., *Ekonomický obsah narodnictví*, Spisy I, Praha, Svoboda 1951, s. 416—417.